

ΧΡΟΝΟΣ

online περιοδικό με αφιερώματα στην Ελλάδα

[ΤΡΕΧΟΝ ΤΕΥΧΟΣ](#)

ΧΡΟΝΟΣ // τεύχος [ΕΙΚΟΣΙ ΤΡΙΑ](#), Μάρτιος 2015

από τη μία και μοναδική ιστορική αλήθεια στις πολλαπλές αναγνώσεις του ιστορικού παρελθόντος

Τομές και αλλαγές στην ελληνική μέση εκπαίδευση στη διδασκαλία της
ιστορίας.

Θεωρητικά / Ιδεολογικά ζητήματα και προβληματισμοί

Αγγελική Μουζακίτη

Η Αγγελική Μουζακίτη είναι φιλόλογος,
διδάκτωρ Βαλκανικής Ιστορίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Τα τελευταία 10-15 χρόνια έλαβαν χώρα σημαντικές αλλαγές στην ελληνική μέση εκπαίδευση όσον αφορά τη διδασκαλία της ιστορίας, ως απόρροια ενός έντονου και πλούσιου προβληματισμού για τις επιστημολογικές, παιδαγωγικές και ιδεολογικές παραμέτρους της ιστορικής εκπαίδευσης. Αναδείχθηκαν ζητήματα, όπως η μετάβαση από το εθνοκεντρικό στο ευρωπαϊκό και πολυπολιτισμικό μοντέλο εκπαίδευσης, από τα απομονωμένα μεταξύ τους γνωστικά αντικείμενα στη διαθεματική και ολιστική προσέγγιση της γνώσης, από την ιστορία ως «αφήγημα» στην ιστορία ως «πρόβλημα» και από τη στείρα γεγονотоλογία στην εμπλοκή των ίδιων των μαθητών στην ιστορική έρευνα. Οι παραπάνω μεταβολές, οι οποίες είναι σε άμεση συνάρτηση με τους ραγδαίους οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς μετασχηματισμούς που έχουν λάβει χώρα σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο, προκάλεσαν έντονες συζητήσεις και διαμάχες στους κόλπους της νεοελληνικής κοινωνίας αναφορικά με το περιεχόμενο της ιστορικής γνώσης, τους σκοπούς και τους στόχους των αναλυτικών προγραμμάτων και τη διδακτική μεθοδολογία του μαθήματος της Ιστορίας.

Η νεοελληνική σχολική ιστοριογραφία από τα μέσα του 19ου αιώνα μέχρι και πολύ πρόσφατα ήταν δέσμια συντηρητικών και αναχρονιστικών ιστοριογραφικών αντιλήψεων, ιδεολογικών αγκυλώσεων, αλλά και των γενικότερων παθογενειών του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Στη σχολική ιστορική αφήγηση κυριαρχούσε -και εν μέρει υφίσταται ακόμη- ο εθνικιστικός λόγος, με έμφαση στο παπαρρηγοπούλειο σχήμα της αδιατάρακτης συνέχειας του ελληνισμού από την αρχαιότητα έως σήμερα και τη στερεοτυπική και μισαλλόδοξη εικόνα του «άλλου». Ο βασικός στόχος του μαθήματος της Ιστορίας ήταν η εθνική διαπαιδαγώγηση. Παράλληλα, προκρινόταν η παράθεση

διπλωματικών στρατιωτικών και πολιτικών γεγονότων εις βάρος της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής ιστορίας. Οι μαθητές όχι μόνο δεν είχαν επαφή αλλά δεν γνώριζαν καν την έννοια και τη σημασία των πηγών για την παραγωγή της ιστορικής γνώσης. Η σχέση, επομένως, με τα ιστοριογραφικά πρότυπα και τις νέες ιστοριογραφικές τάσεις που είχαν αρχίσει να υιοθετούνται στην Ευρώπη μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο τόσο στην ακαδημαϊκή όσο και στη σχολική ιστοριογραφία ήταν σχεδόν ανύπαρκτη.

Κάποια δειλά βήματα προς την κατεύθυνση της αναθεώρησης των αναλυτικών προγραμμάτων και της συγγραφής εγχειριδίων που θα εξέφραζαν τις νέες ιστοριογραφικές τάσεις έγιναν κατά την περίοδο 1964-1965 και κατά τη μεταπολίτευση χωρίς όμως ιδιαίτερα αποτελέσματα. Οι σημαντικότερες μεταβολές στον τομέα της διδασκαλίας της ιστορίας έλαβαν χώρα στην Ελλάδα από τα μέσα της δεκαετίας του '90 και εξής. Η κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων, η πορεία προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση και οι ραγδαίες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές εξελίξεις που δρομολογήθηκαν με την παγκοσμιοποίηση έθεσαν επί τάπητος το ζήτημα της αλλαγής της εκπαιδευτικής διαδικασίας, αλλά και της υιοθέτησης νέων ιστοριογραφικών τάσεων και προτύπων και νέων μοντέλων διδασκαλίας όσον αφορά τη διδασκαλία της Ιστορίας. Σύμφωνα με τις αποφάσεις της Συνόδου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Λισσαβόνας το 2000 και τον Στρατηγικό Στόχο που τέθηκε για το 2010, η εκπαίδευση των κρατών-μελών θα έπρεπε να υπηρετεί τον στόχο μιας πολιτικά ενοποιημένης Ευρώπης, με ανταγωνιστική οικονομία. Η Διά Βίου Εκπαίδευση και Κατάρτιση αντιμετωπίστηκε ως το κλειδί για τον «αναγκαίο ριζικό μετασχηματισμό της ευρωπαϊκής οικονομίας» και τη «μετάβαση προς την κοινωνία της γνώσης».

Όλα λοιπόν τα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα θα έπρεπε να περιστραφούν γύρω από την απόκτηση δεξιοτήτων από τους μαθητές που θα τους βοηθούσαν να ανταποκριθούν στις προκλήσεις ενός ανταγωνιστικού εργασιακού περιβάλλοντος και να διαμορφώσουν μία νέα πολιτική ταυτότητα, αυτή των πολιτών μιας ενωμένης, υπερεθνικής και πολυπολιτισμικής Ευρώπης. Καθώς η γνώση αποκτά πλέον χρηστικό ρόλο και υπακούει στην αρχή της αποδοτικότητας, η εκπαίδευση θα πρέπει να στηριχτεί και στις ανάλογες θεωρίες μάθησης: Το μοντέλο του κονστρουκτιβισμού, σύμφωνα με το οποίο ο μαθητής, βασιζόμενος στις δικές του εμπειρίες, είναι σε θέση να ανακαλύψει και να οικοδομήσει μόνος του τη γνώση, κρίθηκε ως το πλέον πρόσφορο. Ειδικότερα όσον αφορά τη διδασκαλία της Ιστορίας, το Συμβούλιο της Ευρώπης εξέδωσε σχετικές οδηγίες όπου είναι εμφανής η προσπάθεια μετάβασης από την παραδοσιακή ιστοριογραφία στη Νέα Ιστορία. Απορρίπτεται πλέον η συμβατική διδασκαλία που δίνει έμφαση στη μία και μοναδική ερμηνεία του παρελθόντος και προκρίνεται η *πολυπρισματική* προσέγγιση της Ιστορίας.

Για την περιοχή των Βαλκανίων το ζήτημα ήταν ακόμη πιο φλέγον, καθώς μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας το 1991, τους αιματηρούς πολέμους και την αναμόχλευση των εθνικιστικών παθών, μπήκαν ζητήματα διαχείρισης της τραυματικής συλλογικής μνήμης. Έτσι, τα εγχειρίδια ιστορίας που είχαν γραφτεί κατά την περίοδο 1991-96, αλλά και αυτά που ήδη χρησιμοποιούνταν για πολλά χρόνια στα βαλκανικά κράτη και τα οποία έβριθαν από μισαλλόδοξες και στερεοτυπικές εικόνες μίσους για τον «άλλο» μπήκαν στο μικροσκόπιο ειδικών ιστορικών και εκπαιδευτικών από διάφορες χώρες των Βαλκανίων και της Ευρώπης. Στο πλαίσιο μιας σειράς συνεδρίων, ημερίδων και ερευνητικών προγραμμάτων, τα οποία σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν σε διάφορες βαλκανικές χώρες, με πρωτοβουλία διαφόρων ευρωπαϊκών ιδρυμάτων, υιοθετήθηκαν νέα

αναλυτικά προγράμματα ιστορίας και γράφτηκαν νέα διδακτικά εγχειρίδια, προκειμένου η διδασκαλία της ιστορίας να ενταχθεί στο πνεύμα της συμφιλίωσης και της συνύπαρξης των λαών. Ειδικότερα στην Ελλάδα, η οποία έγινε χώρα υποδοχής οικονομικών μεταναστών από τις αρχές της δεκαετίας του '90 και εξής, το ζήτημα της αναθεώρησης του μοντέλου της εκπαίδευσης και της διδασκαλίας της ιστορίας τέθηκε ακόμη πιο επιτακτικά, καθώς ήταν πλέον σαφές πως το ελληνοκεντρικό μοντέλο εκπαίδευσης και η εθνοκεντρική θεώρηση της ιστορίας δεν ανταποκρίνονταν στο νέο σκηνικό που διαμορφωνόταν στη χώρα μας.

Στην Ελλάδα η μεταρρύθμιση Αρσένη το 1997, με την οποία δημιουργήθηκε το Ενιαίο Λύκειο και διαμορφώθηκε το Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών, έδωσε το έναυσμα για μια σειρά σημαντικών αλλαγών στο εκπαιδευτικό σύστημα και ειδικότερα στην ιστορική εκπαίδευση. Έτσι, για πρώτη φορά διαμορφώνεται αναλυτικό πρόγραμμα με γενικούς σκοπούς, ειδικούς στόχους και οδηγίες για τη μέθοδο διδασκαλίας και την αξιολόγηση του μαθήματος. Όσον αφορά τη διδασκαλία της Ιστορίας, ως γενικός σκοπός αναφέρεται «η ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης και της ιστορικής συνείδησης». Ως επιμέρους σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος της Ιστορίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση αναφέρεται, μεταξύ άλλων, η ανάγκη συνειδητοποίησης «της αναγκαιότητας της επιλογής και κριτικής αξιολόγησης των ιστορικών πηγών». Παρόλο που η αρχή της συνέχειας του ελληνισμού από την αρχαιότητα έως σήμερα δεν εγκαταλείπεται, καθώς αναφέρεται ως επιμέρους σκοπός και στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο, υπάρχει μια σαφής μετατόπιση από την παραδοσιακή ιστορική εκπαίδευση, που δίνει έμφαση στην εγχάραξη και εμπέδωση της εθνικής ταυτότητας, στη νέα ιστορική εκπαίδευση, που εστιάζει στην καλλιέργεια της ιστορικής σκέψης μέσα από μια πολυδιάστατη προσέγγιση των ιστορικών φαινομένων και την κριτική επεξεργασία των ιστορικών πηγών. Ειδικότερα η μετατόπιση από τη δηλωτική γνώση (τι μαθαίνεται) στη διαδικαστική γνώση (πώς μαθαίνεται) είναι ακόμα πιο ευδιάκριτη στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Ιστορίας για το Λύκειο, το οποίο συμπληρώθηκε με το Φ.Ε.Κ του 2002. Ανάμεσα στους σκοπούς που θέτει για το Λύκειο το Ε.Π.Π.Σ. Ιστορίας είναι και η κατανόηση από τους μαθητές ότι «η Ιστοριογραφία είναι “ανακατασκευή” του παρελθόντος, ότι βασιίζεται σε πηγές και ότι συνιστά επιλεκτική διαδικασία».

Τον Μάρτιο του 2003 εκδόθηκε Φ.Ε.Κ. σχετικά με το νέο αναλυτικό πρόγραμμα για το Γυμνάσιο με μία νέα διάσταση και κατεύθυνση, τη διαθεματικότητα. Η εισαγωγή του γενικού μέρους του Φ.Ε.Κ. στην ουσία απηχεί το πνεύμα και τις οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εκπαιδευτική πολιτική των κρατών-μελών. Συγκεκριμένα τονίζεται η αναγκαιότητα της Διά Βίου Εκπαίδευσης και της απόκτησης δεξιοτήτων που θα βοηθήσουν τους μαθητές να υιοθετήσουν συγκεκριμένες αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς, προκειμένου να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις ενός ρευστού διεθνούς περιβάλλοντος και τις επιταγές μιας ενωμένης και πολυπολιτισμικής Ευρώπης. Το Δ.Ε.Π.Π.Σ. περιλαμβάνει μάλιστα τους σκοπούς και τους στόχους της διδασκαλίας του κάθε μαθήματος, αλλά και ενδεικτικές θεμελιώδεις διαθεματικές έννοιες οι οποίες θα πρέπει να διαπερνούν όλα τα γνωστικά αντικείμενα. Στην ουσία, λοιπόν, έχουμε να κάνουμε με τον συγκερασμό των κονστρουκτιβιστικών θεωριών μάθησης που κάνουν λόγο για προσωπική ανακάλυψη της γνώσης με τη *διαθεματική και πολυπρισματική* προσέγγιση της γνώσης. Αυτός ο συγκερασμός είναι ευδιάκριτος και στην περίπτωση του Δ.Ε.Π.Π.Σ. και του Α.Π.Σ. της Ιστορίας. Στο πνεύμα αυτό της διαθεματικότητας συγγράφηκαν το 2003 τέσσερα νέα βιβλία ιστορίας για το Γυμνάσιο, τρία για τις τρεις τάξεις του Γυμνασίου και ένα για την Τοπική Ιστορία. Θα πρέπει εδώ να επισημανθεί

πως η διαθεματικότητα προβλήθηκε από την τότε ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας ως ο ακρογωνιαίος λίθος της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.

Αν και έγιναν θετικά βήματα προς την κατεύθυνση της ανανέωσης της σχολικής ιστοριογραφίας, υπάρχουν ωστόσο επικρίσεις και προβληματισμοί γύρω από αυτές τις αλλαγές. Στην ουσία όλοι αυτοί οι προβληματισμοί οι οποίοι αντανακλούν τις ζυμώσεις, τις διεργασίες και τις συγκρούσεις μέσα στους κόλπους της νεοελληνικής κοινωνίας, έχουν μία κοινή συνισταμένη: στοχεύουν και δαιμονοποιούν τη μεταμοντέρνα ακαδημαϊκή και σχολική αφήγηση. Οι αφητηρίες τους ωστόσο είναι διαφορετικές. Έτσι, μία κατηγορία επικριτών είναι άτομα και φορείς που εμφορούνται από παραδοσιακές αντιλήψεις για την ιστορία και την ιστοριογραφία και αντιτίθενται στις πρόσφατες μεταβολές, καθώς συντελούν, κατά τη γνώμη τους, στην αποδόμηση του έθνους-κράτους. Ασκούν σφοδρή κριτική στις μεταμοντέρνες «άνευρες», «στρογγυλεμένες» αφηγήσεις που επιχειρούν να υποβαθμίσουν τη σημασία του έθνους-κράτους χάριν της επικράτησης υπερεθνικών κρατικών σχηματισμών, καθώς συνιστούν άμεση απειλή για τη θρησκευτική και εθνική ταυτότητα των μαθητών. Είτε συμφωνούμε είτε διαφωνούμε με τις παραπάνω απόψεις, εκφράζουν ένα σημαντικό κομμάτι της νεοελληνικής κοινωνίας, το οποίο ως αντίδραση και άμυνα απέναντι στις ραγδαίες αλλαγές επιλέγει τη συσπείρωση γύρω από το έθνος και τη θρησκεία.

Μία άλλη κατηγορία επικριτών είναι οι οπαδοί του διαλεκτικού τρόπου σκέψης και του ορθολογισμού, οι οποίοι εστιάζουν τον προβληματισμό τους στο γεγονός ότι η μεταμοντέρνα ιστορική αφήγηση βάζει σε δεύτερη μοίρα το σύνολο, το γενικό ιστορικό πλαίσιο και φетиχοποιεί το απόσπασμα. Κατά την άποψή τους, η κατάτμηση της ιστορικής γνώσης σε μικροϊστορίες δίνει στον μαθητή μία αποσπασματική και άρα ελλιπή εικόνα του ιστορικού παρελθόντος και της πραγματικότητας στην οποία ζει. Οι οπαδοί του ιστορικού υλισμού και της μαρξιστικής θεώρησης της ιστορίας επεκτείνουν τον προβληματισμό τους και του προσδίδουν και ιδεολογικές διαστάσεις: η σύλληψη του παρελθόντος όχι ως μιας αντικειμενικής πραγματικότητας αλλά ως μιας κατασκευής εξυπηρετεί το δόγμα του τέλους της Ιστορίας και του τέλους των Ιδεολογιών το οποίο προπαγανδίστηκε από τα τέλη της δεκαετίας του '80 και εξής. Η κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων και η ηγεμόνευση του νεοφιλελευθερισμού οδήγησαν, μεταξύ άλλων, στην Ευρώπη, αλλά και στην Ελλάδα στον ιστορικό αναθεωρητισμό τόσο στην ακαδημαϊκή όσο και στη σχολική ιστοριογραφία. Ο ιστορικός αναθεωρητισμός εξοβέλισε την ταξική σύγκρουση ως ερμηνευτικό εργαλείο από την ακαδημαϊκή και σχολική αφήγηση και προβάλλει την ατομοκεντρική θεώρηση του κόσμου σε μία νέα τάξη πραγμάτων, όπου τα άτομα δεν λειτουργούν ως συνειδητοί πολίτες αλλά ως άβουλα όντα στην υπηρεσία του οικονομικού συστήματος του καπιταλισμού.

Εκτός όμως από τους παραπάνω επικριτές, υπάρχουν και αυτοί οι οποίοι προβληματίζονται για την αντίφαση που υπάρχει ανάμεσα στους στόχους και τις οδηγίες των Αναλυτικών Προγραμμάτων Ιστορίας και τη διδακτική πράξη. Στο ερώτημα, λοιπόν, για το αν υπάρχει συνέχεια ή ρήξη με το παρελθόν η απάντηση είναι τίποτα από τα δύο: η διδασκαλία της Ιστορίας στα σχολεία συνεχίζει να ακροβατεί ανάμεσα στο παραδοσιακό, συγκεντρωτικό και εξετασιοκεντρικό σχολείο και τις νέες αντιλήψεις για την Ιστορία: στα ίδια τα αναλυτικά προγράμματα «συνυπάρχει» η εθνοκεντρική εκδοχή της Ιστορίας και η αρχή της συνέχειας του ελληνισμού από την αρχαιότητα έως σήμερα με την ευρωπαϊκή και παγκόσμια διάσταση του ιστορικού γίνεσθαι. Η πιο σημαντική όμως ανακολουθία είναι η ανακολουθία ανάμεσα στους καινοτόμους στόχους των

αναλυτικών προγραμμάτων και την υποβάθμιση του μαθήματος της Ιστορίας στην πράξη.

Η πραγματική, πάντως, ρήξη με το παλαιό όσον αφορά την παραγωγή της ιστορικής γνώσης και τη διδασκαλία της ιστορίας στη μέση εκπαίδευση θα επέλθει όταν όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς αντιμετωπίσουν το μάθημα της Ιστορίας όχι ως ένα μάθημα που αναφέρεται στο παρελθόν αλλά ως ένα μάθημα που έχει άμεση σχέση με το παρόν και το μέλλον.

Η απεμπλοκή του μαθήματος από το ασφυκτικό εξετασιοκεντρικό εκπαιδευτικό σύστημα και η ουσιαστική σύνδεση του μαθήματος με την καθημερινότητα που βιώνει ο μαθητής μέσα από την εμπλοκή του στην εκπαιδευτική διαδικασία είναι ακόμη ζητούμενο. Το βασικό διακύβευμα θα έπρεπε να είναι η ανάπτυξη της ιστορικής συνείδησης και της κριτικής σκέψης των μαθητών μέσα από την ανάδειξη της δυναμικής σχέσης μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος, και της σχέσης μεταξύ της Ιστορίας και της Ιστοριογραφίας. Οι πραγματικές ρήξεις και οι ουσιαστικές μεταβολές θα επέλθουν μέσα από μια ριζική αναθεώρηση της εκπαιδευτικής πολιτικής η οποία θα αναβαθμίζει και στην πράξη το μάθημα της Ιστορίας.

ΧΡΟΝΟΣ 23 (03.2015)

Αν και έγιναν θετικά βήματα προς την κατεύθυνση της ανανέωσης της σχολικής ιστοριογραφίας, υπάρχουν ωστόσο προβληματισμοί οι οποίοι αντανάκλουν τις ζυμώσεις, τις διεργασίες και τις συγκρούσεις μέσα στους κόλπους της νεοελληνικής κοινωνίας και εντέλει δαιμονοποιούν τη μεταμοντέρνα ακαδημαϊκή και σχολική αφήγηση. Μία κατηγορία επικριτών ασκεί σφοδρή κριτική στις μεταμοντέρνες «άνευρες», «στρογγυλεμένες» αφηγήσεις που επιχειρούν να υποβαθμίσουν τη σημασία του έθνους-κράτους χάριν της επικράτησης υπερεθνικών κρατικών σχηματισμών, καθώς συνιστούν άμεση απειλή για τη θρησκευτική και εθνική ταυτότητα των μαθητών. Μία άλλη κατηγορία επικριτών είναι οι οπαδοί του διαλεκτικού τρόπου σκέψης και του ορθολογισμού, οι οποίοι θεωρούν πως η κατάτμηση της ιστορικής γνώσης σε μικροϊστορίες δίνει στον μαθητή μία αποσπασματική και άρα ελλιπή εικόνα του ιστορικού παρελθόντος και της πραγματικότητας στην οποία ζει. Οι οπαδοί του ιστορικού υλισμού και της μαρξιστικής θεώρησης της ιστορίας προσδίδουν στον προβληματισμό ιδεολογικές διαστάσεις. Κατά την άποψή τους, η σύλληψη του παρελθόντος όχι ως μιας αντικειμενικής πραγματικότητας αλλά ως μιας κατασκευής εξυπηρετεί το δόγμα του τέλους της Ιστορίας και του τέλους των ιδεολογιών που οδηγεί στον ιστορικό αναθεωρητισμό και προβάλλει την ατομοκεντρική θεώρηση του κόσμου σε μία νέα τάξη πραγμάτων.

Η πραγματική, πάντως, ρήξη με το παλαιό όσον αφορά την παραγωγή της ιστορικής γνώσης και τη διδασκαλία της ιστορίας στη μέση εκπαίδευση θα επέλθει όταν όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς αντιμετωπίσουν το μάθημα της Ιστορίας όχι ως ένα μάθημα που

αναφέρεται στο παρελθόν αλλά ως ένα μάθημα που έχει άμεση σχέση με το παρόν και το μέλλον.

[ΤΡΕΧΟΝ ΤΕΥΧΟΣ](#)

ΧΡΟΝΟΣ // τεύχος [ΕΙΚΟΣΙ ΤΡΙΑ](#), Μάρτιος 2015